

MÂTÜRÎDÎ  
KAYIP AYDINLANMANIN İZİNDE

EDİTÖR  
ŞABAN ALİ DÜZGÜN

OTTO

OTTO 190  
© MAK GRUP MEDYA PRO. REK. YAY. A.Ş.

*Mâtürdî: Kayıp Aydınlanmanın İzinde*  
Editör: Şaban Ali Düzgün

Son Okuma: MAK Grup Redaksiyon Ekibi  
Redaksiyon: MAK Grup Redaksiyon Ekibi  
Grafik Tasarım ve Uygulama: TAVOOS  
Baskı: Ayrıntı Basım Yay. ve Mat. Hiz. San. Tic. A.Ş.  
Matbaa Sertifika No: 49599

1. Baskı: Şubat 2020  
2. Baskı: Mart 2021

Sertifika No: 44396  
ISBN 978-625-7236-55-3

İletişim Adresleri  
Cinnah Cd. Kırkpınar Sk. 5/4  
06690 Çankaya Ankara  
tel.-faks: 0312. 439 01 69  
www.ottoyayin.com  
otto@ottoyayin.com  
facebook.com/otto.yayinlari  
twitter.com/ottoyayin

## İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ .....	11
BİR MÂTÜRÎDÎ PORTRESİ .....	15
MEHMET KALAYCI	
I. BÖLÜM	
MÂTÜRÎDÎ'DE EPİSTEMOLOJİK TASAVUR: AKIL	
MÂTÜRÎDÎ EPİSTEMOLOJİNİN TEMELİ OLARAK AKIL .....	29
HÜLYA ALPER	
MÂTÜRÎDÎ'NİN EPİSTEMOLOJİSİNE MODERN VE GELENEKSEL YAKLAŞIMLAR .....	61
ANGELIKA BRODERSEN	
AÇIK MÜZAKERE	
FİİLE DÖNÜŞEN BİR YETİ OLARAK AKIL .....	72
AHMET AKBULUT	
MÂTÜRÎDÎ'DE AKIL-NAKİL İLİŞKİSİ VE HADİSİN KONUMU .....	77
YUSUF ŞEVKİ YAVUZ	
TE'VİL: KUR'AN'I YORMA'DAN OLAYLARIN YORUMUNA (MÂTÜRÎDÎ'NİN "TE'VİL" ANLAYIŞINA ELEŞTİREL BİR YAKLAŞIM) .....	81
İLHAMÎ GÜLER	
MÂTÜRÎDÎ EPİSTEMOLOJİSİ BAĞLAMINDA TAKLİD ELEŞTİRİSİ, AKIL VE DİN .....	89
MUAMMER ESEN	
MÂTÜRÎDÎ'NİN AKIL-NAKİL ve NESİH ANLAYIŞI .....	97
ÇAĞFER KARADAŞ	
MÂTÜRİDİLİK-AYDINLANMA İLİŞKİSİNİ MU'TEZİLE ÜZERİNDEN OKUMAK .....	106
ÖZCAN TAŞCI	

MÂTÜRÎDÎ DÜŞÜNCEDE AKIL VE HİKMET .....	110
TALİP ÖZDEŞ	
MÂTÜRÎDÎ'DE AKIL-VAHİY İLİŞKİSİNİN NELİĞİ VE SINIRI .....	112
HASAN ÖZALP	
MÂTÜRÎDÎ'DE AKIL, RUH ve NEFS KAVRAMLARI ÜZERİNE .....	117
KILIÇ ASLAN MAVİL	
HANEFİLİĞİN DEVAMI OLARAK MATÜRİDİLİK VE BİLGİ SİSTEMİ ...	121
ABDULLAH DEMİR	
MÂTÜRÎDÎ EPİSTEMOLOJİSİNİN TEMELİ OLARAK AKIL .....	127
HARUN ÇAĞLAYAN	
MÂTÜRÎDÎ'DE AKIL VE AKLETME SÜRECİ .....	131
İSMAİL ŞIK	
MÂTÜRÎDÎ'DE AKIL KAVRAMI .....	135
EMİNE ÖĞÜK	
MÂTÜRÎDÎ'NİN BİLGİ SİSTEMİ ÜZERİNE .....	139
RECEP TUZCU	
İMAM MÂTÜRÎDÎ ÖĞRETİSİNDE AKLÎ ve NAKLÎ DELİLLER .....	143
ŞUKURİLLA UMAROV	

## II. BÖLÜM

### MÂTÜRÎDÎ'DE ONTOLOJİK TASAVVUR: ADALET

MÂTÜRÎDÎ'DE ONTOLOJİK TASAVVUR: ADALET .....	153
PHILIP DORROLL	
MÂTÜRÎDÎ'NİN METAFİZİK TASAVVURU: ADALETE KARŞI HİKMET .....	165
İBRAHİM ASLAN	

### AÇIK MÜZAKERE

DOĞRU ZAMANIN İZİNDE İMAM MÂTÜRÎDÎ BİZE NE SÖYLER? ..	184
MEHMET ZEKİ İŞCAN	
MÂTÜRÎDÎ'DE İLAHÎ LÜTUF .....	191
HARUN ÇAĞLAYAN	
MATÜRİDÎ'DE ADALET KAVRAMI .....	196
EMİNE ÖĞÜK	
MÂTÜRÎDÎ'Yİ DEĞERLENDİRMEDE ÇERÇEVE NE OLMALIDIR? ..	201
İHSAN TİMÜR	

III. BÖLÜM  
MÂTÜRÎDÎ'DE AHLAKÎ TASAVVUR: HİKMET

MATÜRİDÎ'DE AHLAKÎ TASAVVUR: HİKMET ..... 207  
SAMI ŞEKEROĞLU

MÂTÜRÎDÎ MİRASININ ANLAMI ..... 223  
DOSSAY KENZHETAY

AÇIK MÜZAKERE

MÂTÜRÎDÎ DÜŞÜNCEDE İLİM VE HİKMET ..... 233  
İLYAS ÇELEBİ

TANRI-ÂLEM/İNSAN İLİŞKİSİNDE AKLİLİK, ADLİLİK,  
AHLAKİLİK VE ESTETİK: HİKMET ..... 239  
MAHMUT AY

AKILCI VE HİKMETÇİ BİR DÜŞÜNCE EKOLÜ OLARAK  
MATÜRİDİLİĞİ YENİDEN KONUMLANDIRMA ZORUNLULUĞU ... 248  
MUAMMER İSKENDEROĞLU

HİKMET'İN FARKLI FORMLARINA DAİR ..... 253  
AHMET YILDIRIM

AHLÂKIN KAYNAĞINA DAİR ..... 258  
HASAN ÖZALP

ALLAH'IN AHLAKİLİĞİ TARTIŞMASINA DAİR ..... 262  
HARUN ÇAĞLAYAN

MATÜRİDÎ'DE AHLAKÎ TASAVVUR: HİKMET ..... 265  
EMİNE ÖĞÜK

IV. BÖLÜM  
MÂTÜRÎDÎ'DE TOPLUM TASAVVURU: ÖZGÜR İRADE

MÂTÜRÎDÎ'DE İNSAN VE TOPLUM TASAVVURU:  
ÖZGÜR İRADE ..... 274  
SÖNMEZ KUTLU

MÂTÜRÎDÎ'NİN ÖZGÜR İRADEYE DAYALI BİREY ve  
TOPLUM TASAVVURU ..... 305  
ŞABAN ALİ DÜZGÜN

AÇIK MÜZAKERE

MÂTÜRÎDÎ'NİN İNSAN TASAVVURUNU OLUŞTURAN  
KURUCU UNSURLAR ..... 323  
AHMET AKBULUT

MÂTÜRÎDÎ'DE İNSAN İRADESİ ve İCTİHADLA NESH .....	328
YUSUF ŞEVKİ YAVUZ	
MÂTÜRÎDÎ'DE İNSAN VE TOPLUM TASAVVURU: ÖZGÜR İRADE ....	333
METİN ÖZDEMİR	
AKL-I SELİMİN DÖNÜŞÜ .....	337
NİHAT ERGÜN	
İCTİHADİ NESHE DAİR .....	346
HASAN ÖZALP	
'MÂTÜRÎDÎ'DE İNSAN VE TOPLUM TASAVVURU: ÖZGÜR İRADE' BİLDİRİSİNİN MÜZAKERESİ .....	349
ABDULLAH DEMİR	
MÂTÜRÎDÎ'DE İNSAN VE TOPLUM TASAVVURUNDA MİSAK'IN YERİ .....	353
İSMAIL ŞIK	
MÂTÜRÎDÎ'DE İNSAN FİİLİ VE ÖZGÜR İRADE .....	359
HARUN ÇAĞLAYAN	
MÂTÜRÎDÎ'DE VARLIK, BİLGİ ve DEĞER .....	362
KILIÇ ASLAN MAVİL	
MÂTÜRÎDÎ'DE İSLAM DIŞI TOPLUMLARLA İLİŞKİLER .....	366
RECEP ÖNAL	
MÂTÜRÎDÎ'DE İCTİHADİ NESH .....	373
RECEP TUZCU	
MATÜRİDÎ'DE İNSAN VE TOPLUM TASAVVURU: ÖZGÜR İRADE ....	379
EMİNE ÖĞÜK	
MÂTÜRÎDÎ'NİN KIRGIZLAR VE DİĞER TÜRK TOPLUMLARI İÇİN ÖNEMİ .....	381
ZAYLABİDİN ACİMAMATOV	
MÂTÜRÎDÎ'DE İNSAN VE TOPLUM TASAVVURU: ÖZGÜR İRADE İLE İLGİLİ MÜZAKERELERİN DEĞERLENDİRİLMESİ ....	384
SÖNMEZ KUTLU	
DİZİN .....	409

## MÂTÜRÎDÎ'DE AKIL, RUH ve NEFS KAVRAMLARI ÜZERİNE

KILIÇ ASLAN MAVİL

DR. ÖGR. ÜYESİ, BOLU ABANT İZZET BAYSAL Ü. İLAHİYAT FAKÜLTESİ

Hülya Alper'in sunumunu yaptığı tebliğe üç noktada katkıda bulunmak istiyorum:

### *1. Aklın Mahiyeti*

Konunun başında İmam Mâtürîdî'nin bilgi teorisinin, hatta bütün bir kelim düşünceşinin akla dayanmasına rağmen kendisinin aklın mahiyetine dair bir tanım vermediğini belirten Hülya Alper, onun eserleri üzerinden aklın mahiyeti hakkında konuşma imkânı bulunmadığı sonucuna ulaşıyor. Daha sonra Alper, Mâtürîdî'nin idrak fiilini "akl"ın yanı sıra "nefs"e de nispet ettiğini kaydederek şu yorumda bulunuyor: "Bu iki kullanım birlikte göz önüne alındığında insanın, fiziki bedeninin dışında nefsinin de bulunduğunu kabul ettiği anlaşılın Mâtürîdî'nin, açıkça zikretmese de akletmeyi nefsin güçleri arasında gördüğü söylenebilir."

Kanaatimizce Mâtürîdî'nin yaptığı bu son ayırımdan hareketle onun aklın mâhiyeti hakkındaki görüşünü tespit etmek mümkündür. Tefsirinde "ruh" ile "nefs" kavramları arasında bir ayrımın gidilmesi gerektiğini savunan Mâtürîdî'ye göre Allah Teala, insanın maddi yönünü ifade eden bedeni iki manevi unsurla takviye etmiştir. Bunlardan ilki insana düşünme ve idrak yeteneğini kazandıran nefis, ikincisi ise ona canlılık (hayat) veren ruhtur.<sup>1</sup> Nitekim insan bedeni uykudayken bütün hayati fonk-

<sup>1</sup> "Ruh, tüm canlıların kendisiyle hayat bulduğu şeydir. Dine hayat vermesi dolayısıyla Kur'an

siyonlarını aynen sürdürür ve bu bakımdan ölmüş bir kimseye kıyaslanamaz. Buna mukabil o dışarıdaki olayları idrak edemez, sesleri işitmez, nesnelere görmez ve bir şey düşünmez. Bu durumun sebebi insan uykudayken kendisine idrak niteliği kazandıran nefsin bedenden ayrılmasıdır. Halbuki insanın canlılığının kaynağını teşkil eden ruh, uyku halinde bedenle olan birlikteliğini sürdürmektedir.<sup>2</sup>

Tefsirinde benzer bir düalist ayırımı yer veren Ebû'l-Berekât en-Neseftî de insanda iki türlü nefsin bulunduğunu savunur. Bunların ilki ölüm anında bedenden ayrılan "hayat nefsi", ikincisi ise uykuda kendisinden ayrılan "temyîz nefsi"dir. Buna göre insandaki akıl ve temyîz yeteneği nefse bağlı bir yetkinlik iken, nefis ve hareket ise ruha (hayat nefsi) bağlıdır.<sup>3</sup> Sonuç olarak Mâtürîdî'ye göre aklın, insan bedenine ilave edilmiş bulunan ruh benzeri bir varlık olduğu söylenebilir. Yine atomlardan meydana gelen latif bir cisim olan aklın, atomların iç içe geçmesinin (*müdâhale*) imkânsız görülmesi sebebiyle, mekân olarak kalp boşluğunda bulunduğu değerlendirilmesini yapmak mümkün görünmektedir.

## 2. Hüsün-Kubuh

Tebliğci yazısında "Mâtürîdî'nin tek tek fiillerin iyi ve kötülüğünü bilmede vahyin belirleyici bir rolü bulunduğunu düşündüğü" sonucuna ulaşmaktadır. Kanaatimizce mutlak anlamda eşyanın iyilik ve kötülüğün tespit ve tayini işini vahye bırakanlar Ehl-i Hadîs ile Ebû'l-Muîn en-Neseftî'nin "Ehl-i Hadîs kelimacıları" ismini verdiği Eş'arilerdir. Mâtürîdî ve takipçilerinin "hüsün ve kubuh"un aklılığı noktasındaki tavırları ise izahtan varestedir. Ancak bazı tekil fiillerin değerleri ve aklın teklif gerektirmemesi noktasında Mâtürîdî'nin "vacip-müstahil-mümkün" şeklindeki üçlü alan ayırımı gereği sem'î bilginin belirleyici olduğu görülmektedir. Dolayısıyla yukarıdaki ifadeyi "mümkünler alanıyla ilgili fiillerin iyi ve kötülüğünü bilmede vahyin be-

da, "ruh" olarak isimlendirilmiştir." bk. Ebû Mansûr Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, nşr. Ahmed Vanlıoğlu v.dğr., (İstanbul: Mizan Yayınevi, 2005-2010), 9: 289.

<sup>2</sup> Bu anlamda ölümü "ruh"un, uyku halini ise "nefs"in bedenden ayrılması şeklinde tanımlamak mümkündür. Bk. Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 12: 344.

<sup>3</sup> Bk. Kılıç Aslan Mavil, *Mâtürîdî Kelâmında Te'vil*, (İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi Yayınları, 2017), 442-443.

lirleyici bir rolü bulunduğu” şeklinde tasrih etmek daha uygun olacaktır.

### 3. Nübüvvetin Gerekliliği

Hülya Alper, nübüvvet ve vahyin lüzumuyla ilgili olarak Allah Teala'nın vahyi göndermesinin O'nun hikmetinin bir sonucu olduğunu belirtirken, Mâtürîdî'nin bu durumu açıklamak üzere “gereklilik” ifadesini kullanmadığını, aksine hikmetin bir gereği olarak nübüvvetin Allah'ın “lütuf”kârlığı (*fazl*) ve “rahmet”ine dayandığını söylemektedir. Tebliğcinin genel tasvirinden nübüvvetin gerekliği konusunda Mâtürîdî'nin Eş'arî ile örtüşen bir tavır içinde olduğu kanaati hâsıl olmaktadır.

Halbuki İmam Mâtürîdî nübüvvet müessesesinin insanlar için olmazsa olmaz bir konumda bulunduğunu savunur, ancak bu durumu anlatmak üzere “vücüb” sözcüğü yerine “risâletin lüzümü”, “akli zarûret”, “akılların peygamberlere olan ihtiyacı” gibi daha ihtiyath ifadeler kullanır.<sup>4</sup> Bununla birlikte Ebû'l-Muîn en-Nesefî, hikmet ve sefehin, *hüsün* ve *kubhun* sadece vahiy yoluyla bilinebileceği, bunlara vakıf olma açısından aklın bir âlet sayılamayacağını düşünenlerin nübüvveti mümkün (*lütuf*) kategorisinde gördüklerini belirtirken şer'i bilgi (vahiy) gelmeden önce de aklın, eşyanın güzellik ve çirkinliği, nimet verene şükretmenin zorunluluğu vb. hususları kendiliğinden anlayabileceği fikrini benimseyenlere göre nübüvvetin “aklen vacip” olduğunu söyler. Nesefî: “Üstad Ebû Mansûr Mâtürîdî'nin ve ashâbımızdan (Hanefiler) hüsün ve kubhun akliliğini benimseyenlerin tamamının kanaati bu yöndedir” diyerek Mâtürîdîlerin bu meselede Mu'tezile ile oldukça benzer bir görüşte olduğunu vurgular. Öte yandan burada sözü edilen zorunluluğun (*vücüb*) yanlış anlaşılması gerektiğinin üzerinde duran Ebû'l-Muîn en-Nesefî, peygamber göndermenin vacip olduğu görüşünü benimseyenlerin “herhangi birinin Allah'ı buna mecbûr kılması veya O'nun kendi zâtını zorlaması” anlamını kastetmediklerini sözlerine ekler.<sup>5</sup>

<sup>4</sup> Bk. Mâtürîdî, *Kitâbu't-tevhîd*, nşr. Bekir Topaloğlu-Muhammed Aruçi, (İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi Yayınları, 2003), 275, 278-279, 280.

<sup>5</sup> Mâtürîdîlerin nübüvvetin gerekliği hakkındaki tartışmaları için bk. Kılıç Aslan Mavil, “Mâtürîdîler'e Göre Nübüvvetin Kapsam ve Gerekliği”, *Abant İzzet Baysal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5/9 (Haziran 2017): 80-85.

İlk bakışta Mâtürîdîlerin genel yaklaşımına uymadığı izlenimini veren ve Mu'tezilenin mekânîk ve determinist ahlak öğretisini (*vücûb 'allemillah*) akla getiren bu görüşün Mu'tezilenin yaklaşımından farklılığını ortaya koymak isteyen bazı araştırmacılar, nübüvvetin vacip oluşunu "insanlar açısından zorunlu (*vâcib*), Allah açısından zorunsuz (*lütuf*)" şeklinde değerlendirmektedir. Kanaatimizce bu yorum da yerinde ve isabetli görünmemektedir. Çünkü nübüvvet (*irsâlü'r-rusûl*) beşerî değil, ilahî bir fiildir. Şayet bir şey insanlar için "gerekli" ise o şeyin gerçekleştirilmesi hikmetin bir gereği olarak Allah için de zorunlu olur. Zira hikmete uygun davranmamak sefahi gerektirir.

#### Kaynakça

- Mavil, Kılıç Aslan. *Mâtürîdî Kelâmında Te'vil*. İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi Yayınları, 2017.
- Mavil, Kılıç Aslan. "Mâtürîdîler'e Göre Nübüvvetin Kapsam ve Gerekliliği". *Abant İzzet Baysal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5/9 (Haziran 2017): 80-85.
- Mâtürîdî, Ebû Mansûr. *Kitâbu't-tevhîd*. Nşr. Bekir Topaloğlu-Muhammed Aruçi, İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi Yayınları, 2003.
- Mâtürîdî, Ebû Mansûr. *Te'vîlâtü'l-Kur'an*. Nşr. Ahmed Vanhoğlu v.dğr., İstanbul: Mizan Yayınevi, 2005-2010.